

Megannyi kérdés, közülük sok megválaszolatlan, egy könyvtől azonban nem is kívánhatunk lehetetlent. Célját így is elérte, felébreszti

az érdeklődést egy olyan jelenség iránt, amelynek elhanyagolása könnyen megbosszulja magát.

Burányi Nándor

ESZMEÁRAMLATOK LATIN-AMERIKÁBAN

Tanulmányok, Gondolat Könyvkiadó, 1982

Latin-Amerika az ellentétek világa. Ez a kötet jól tükrözi ennek a sokszor emlegetett, már-már közhelyszámba menő megállapításának az igazságát. Földünk e táján fellelhető napjaink szinte minden fontos társadalmi és politikai jelensége és mozgalmá: megdöbbentő szegénység és mérhetetlen gazdagság, gazdasági elmaradottság — és az atomkorra jellemző, superkorszerű ipari létesítmények és berendezések, egyfelől évszázados tespedés, másfelől rohamos fejlődés, gyanmtai függés és önálló imperialista törekvések, az elnyomók alázatos kiszolgálása — és hősiess forradalmi harc, fasiszta diktatúra — és szocialista (vagy szocialista színezetű) demokrácia.

Ezt a színskálát igyekezett egybefoglalni ez a talán szokatlannak tűnő válogatás, ugyanis az itt olvasható szövegekben a ma Latin-Amerikában valóban ható és működő valamennyi politikai—ideológiai—társadalmi irányzat feltűnik: jelentkezik itt írásaikkal mind ismert marxisták, mind radikális és liberális polgári demokraták, szélsőbalos, haladó, de ultrakonzervatív keresztények is, végül az „életteret” követelő, most születő brazil imperializmus képviselői és a szélsőséges faszizmus szószólói is.

Mind ezek egybefogásával talán sikerült elérni e tanulmánykötet kitűzött célját: hűen bemutatni e jelentős és egyre nagyobb világpolitikai

szerepet játszó kontinens valamennyi eszmeáramlatát.

LATIN-AMERIKA TORTÉNELMÉNEK EGYIK DÖNTŐ szakaszát éli. Ez lehetőségekben gazdag, új szakasz, amelyben tegnap még csak lapangó erők és elemek hirtelen — olykor robbanásszerűen — kerülnek a felszínre. A gondolkodás és a cselekvés egységére volna tehát szükség, hogy össze lehessen gyűjteni a változásnak e tényezők által kifejtett dinamikus hatásait, hogy biztonsággal és kerülő utak nélkül lehessen ezeket azok felé az integráns fejlesztési célkitűzések felé irányítani, amelyeket a mai latin-amerikai nemzedék szeretne elérni. Ez az új szakasz új típusú válaszokat követel. Hasonló helyzetekben más nemzedékek képviselői meg tudták találni a helyes válaszokat saját koruk problémáira, mégpedig úgy, hogy tanuló- és vitacsoportokban tömörültek, amelyekben a régi kérdéseket az új kor követelményeinek a fényében vizsgálták meg. Így sikerült egyesíteniük a gondolatot a tettel, meghatározni az optimális cselekvési vonalat az adott kor követelményeinek megfelelően.

Ezek művelt, tanult, sokat tapasztalt, nyugtalan sőt lázadó férfiaktak, akik a XVIII. sz. végén és a XIX. sz. elején társaságokban és „elégedetlen” csoportokban sajtóírtották el, vitatták meg és terjesztették

tovább a francia forradalom és az angol teoretikusok eszméit, és váltak ezen tevékenységükkel a latin-amerikai emancipáció ösztönző kovácsává.

Érdemes megemlíteni, hogy ezek a csoportok a gyarmati kormányzás fő székhelyein „Az ország barátainak társasága” néven szerveződtek, azaz a nyilvánvaló szándékkal, hogy kifejezzék: nem csupán a kívülről érkező eszmeáramlatok szolgái utánzására törekednek, hanem igyekeznek azokat a földrész sajátos realitásaihoz, saját történelmi képletükhöz is igazítani. Nem von le semmit azon szándéknak a jelentőségéből, amelyről a cél tanúskodik, hogy törekvésüket nem mindig koronázta ügybuzgalmukkal arányos siker.

A későbbiekben, a XIX. sz. előrehaladtával, gyakorlatilag már nincs olyan ország Latin-Amerikában, amelyben ne gyülnének össze az értelmiségiek, mind a haladás eszményeinek a helyi politikai és társadalmi szervezetekbe való beépítését megkönnyítendő — ezeket az eszméket Európa legragyogóbb elméi hirdették —, mind azért, hogy Latin-Amerikában liberális és demokratikus, alkotmányos rend váltsa fel az ősi privilégiumok uralmát és az anarchiát, vagy éppen a despotizmust, mely utóbbi súlyos tehenként nehezedett a kontinens számos országára a függetlenségi háborúk után.

Hasonló folyamat bontakozik ki a XX. sz.-ban is az első világháború ideológiai és politikai hatásainak kiértékelésére. Most egyetemista csoportok ragadják meg a változás zászlaját, alkotják új pártok és ideológiai csoportosulások friss sejtjeit, járulnak hozzá a politikai intézmények és az általuk kifejezett gazdasági és társadalmi valóság mély, strukturális megváltoztatásához, vagy legalábbis hirdetik ennek múlhatatlan szükségességét.

Napjainkban, az ideológiai össze-

ütközések s a tudomány és technika forradalmi vívmányai következtében kutatócsoportokban gyűlnek össze — akárcsak a múltban — azok az emberek, akik a régi nyugtalansággal és konformizmus nélkül közelednek a mai latin-amerikai tényekhez, hogy elemezzék a fő folyamatokat és összevessék azokat egy forrongó földrész másfajta, lüktető valóságával.

A „LATIN-AMERIKAI LÉT TUDATOSULÁSAKÉNT” emlegetett folyamatnak egy másik nagyon fontos jellemzője az a tény, hogy ez a valami nemcsak a vezető értelmiség köreiből figyelhető meg, hanem az e réteg és a közvélemény között megvalósuló aktív kommunikációban is. Ezért az integráció témája nemcsak szakemberek társaságában képezi vita tárgyát, hanem a mindenféle árnyalatú és politikai helyi közvélemény igen széles rétegeit is szenvedélyesen érdekli. Ezért joggal kimondható, hogy az integrációs elképzelések nem csak melegházi virágok, hanem testes fák, melyeknek mély gyökerei inkább ösztönös, mint racionális, mindenféle felszínre törő, sokféleképpen kifejeződő és hangot kapó kollektív érzelmekből táplálkoznak.

Nos, az is tény, hogy a latin-amerikai integrációt érintő kérdések és kommentárok nem minden esetben optimisták és buzdítók. Ellenkezőleg: nem egyszer szkepticizmust, hanem éppen reménytelen pesszimizmust fejeznek ki. Vigasztalásul meg kell állapítani, hogy nem okozhat ezen a téren csüggedést az a látszat, hogy az integráció előrehaladása nem egyenes vonalú, hanem kitérőtől és megtorpanásoktól terhes. A történelmi folyamatok, még ha tendenciájuk nem is fordítható vissza, haladó mozzanatok, fázisokat épít, úgy tartalmaznak, mint stagnáló, sőt olykor egyenesen visszalépést jelentő elemeket. A fontos az, hogy eredő-

jük pozitív, emelkedő irányú legyen. Szerencsére teljességgel nyilvánvaló, hogy a latin-amerikai integráció eszméi és keretei az utóbbi években világosan pozitív értelműek és emelkedő irányzatot mutatnak. Elég, ha azt a nagy fejlődést tekintjük, amely e folyamatban a legutóbbi évtizedben bekövetkezett. Tíz évvel ezelőt egyik latin-amerikai bankember pl. néhány latin-amerikai országot — így Kolumbiát is — meglátogatta, hogy megszerezze támogatásukat az Amerikaközi Bank létesítéséhez. Úgy találta, hogy akkor az általános tévlenség még fékként hatott (volt ebben nagy adag tehetetlenség is...), annak ellenére, hogy az ötletet felkarolta a latin-amerikai integrációs gondolat néhány kiemelkedő szellemi vezére, akik már akkor megértették, hogy szükség van megfelelő korszerű mechanizmusok megteremtésére, amelyek képesek eredményesen felvenni a harcot a regionális fejlődés néhány beszükkült kérdésével. Nekik köszönhető, hogy — az ellenkező irányú széljárás fenyegetései ellenére is — el lehetett kerülni az Amerikaközi Bank gondolatának hajótörését. Öt évvel később az Amerikaközi Bank már valóság volt, sőt további regionális mechanizmusok is létrejöttek. Ma az integráció már nem idealisták együgyű álmának látszik.

ENNEK A BIZTATÓ JELENNEK értékeléseképpen mindjárt e kötet elején néhány latin-amerikai kommunista vezető írásaiból kaphatunk ízelítőt. Közülük Luis Corvalán és Rodney Arismendi neve a legismertebb nálunk. A chilei, ill. az uruguayi Kommunista Párt vezetői ők. Olyan írások ezek, melyek a forradalmi útkeresés értelmezéséhez nyújtanak nélkülözhetetlen segítséget. Ismeretes, hogy az 1970—73 között kipróbált politikai koncepció — forradalmat polgárháború nélkül,

alapvetően parlamenti keretek között megvívott konfrontáló küzdelemben — a legkidolgozottabb formában Chilében, a kommunisták pártjában fogalmazódott meg. Az SZKP XX. kongresszusa után Luis Corvalán külön tanulmányorozatot készített a témáról, és megpróbálta adaptálni a nemzetközi forradalmi útkeresés gondolatébresztő kérdésfeltevéseit. Itt közzölt írása — másfél évtizedes távlatból és a konkrét történelmi tapasztalatok fényében — minden bizonynyal számos elképzelésének újragondolására ösztönöz majd.

Bizonyyal hasonló hatást vált majd ki Arismendi, a legjelentősebb latin-amerikai marxista teoretikus tanulmánya is, amely a soron levő forradalom jellegével, célkitűzéseivel és szakaszaival foglalkozik. Sokat vitatott téma ez, s különösen az 1960-as évek közepén vált heves viták forrásául, amikor a különböző „balos” áramlatok az azonnali cselekvésre, az „egyedül üdvözítő” gerillamozgalom általános megszervezésére vettek irányt. Arismendi, a klasszikus irodalmi hagyaték nagy ismerője, elsőként vállalkozott arra, hogy értelmezze a kontinens egyre mélyülő strukturális válság természetét, a valóságos gazdasági és társadalmi viszonyokat, a szubkontinens országainak azonos, hasonló, de sok esetben egészen eltérő viszonyait. Először ő kísérte meg marxistaként értelmezni a forradalom kontinentális jellegét. E témakörben megjelent könyve 1962-ben eseményszámba ment Uruguayban. Mégis úgy érezte: Latin-Amerika jelenkori valóságának az értelmezéséhez újra át kell gondolnia elsősorban Hegel, Marx és Lenin munkásságát. *Lenin, a forradalom és Latin-Amerika* c. műve — amelyből részletek bekerültek a jelen válogatásba is — képet ad e hatalmas feladat által leghegyesebbnek ítélt megközelítési módjáról.

A marxista szerzők közül minden bizonnyal különleges érdeklődésre tarthat majd számot Ernesto Che Guevara *A szocializmus és az ember Kubában* c. írása. A „Che” nálunk inkább csak mint forradalmár-politikus ismert, akinek a neve már életében legendás fogalom volt. Elméleti tevékenységének értékelése azonban még várat magára, pedig sok szempontból ez is sürgető feladat lenne. Itt közölt írása egyike a legkiforrottabbakknak, s alighanem a leghívebben tükrözi utópizmusba átcsapó szemléletét. Elkerülhetetlenül vitára ösztönöz az ő esetében is a forradalmárok gyakori tévedése, amikor — a világhoz (a mozgalomhoz) való viszonyát követendő modellnek gondolva — mintegy általános követelményként fogalmazza meg az elidegenedés megszüntetésének „saját” variánsát.

AZ INKÁBB CSAK AZ EURÓPAI MUNKÁSMOZGALOMBAN jártas olvasó kedvéért szükséges megjegyezni, hogy az utóbbi évtizedekben a mi kontinensünkön tömegmozgalomná vált szociáldemokratizmus nem tudott Latin-Amerikában — és általában a „harmadik világban” — gyökeret eresztetni. A viszonylag tartósan fennálló szocialista pártok is nagy távolságot tartottak a Szocialista Internacionálétól, mindenekelőtt eszmei okok miatt. A kilátástalanul feszült helyzetek, az elhúzódó válságállapotok, a kiélezett küzdelmek közepette a szociáldemokrácia reformizmusa nem lehetett hatásos, tömegeket mozgató, sőt mozgósító eszme Latin-Amerikában. Sokáig úgy is tűnt, hogy a Szocialista Internacionálé vezetői is belenyuzdottak mozgalmuk latin-amerikai sikertelenségébe és egészen a közelmúltig nem is kísérleteztek átfogó kezdeményezéssel. Ám az 1970-es években fordulat következett be politikájukban. Átfogó terv

kiformálására törekednek, mind több figyelmet szentelnek saját kádereik képzésére, világszerte keresik azokat a pártokat és személyiségeket, amelyek és akik a legközelebb állnak a szociáldemokráciához. Egyben megkísérlik eszmrendszerük adaptálását — többek között — a latin-amerikai országok sajátos viszonyaira is. Ebből a törekvésből kapunk ízelítőt, ha elolvassuk az 1977-es Caracas-i Tanácskozásról szóló közleményt.

DOM HÉLDER CÁMARA, A BRAZIL „VÖRÖS ÉRSEK” közéleti szerepléséből egy interjú került be a válogatásba. Bárki joggal mondhatná itt, hogy a pártatlanság elve megkövetelte volna más katolikus vezető személyiségek megszólaltatását is. Ha a terjedelmi korlátok nem szabnák ennyire szűk határt, valóban így kellett volna eljárni. Annál is inkább, mert Latin-Amerikában e legnagyobb múltú, legtekintélyesebb intézmény — a katolikus egyház — nagy változáson ment át az 1960—70-es években. A tömeges forradalmasodása, a nemzeti függetlenségi küzdelmek felerősödése nagy vitákat és ezek eredményeképpen erős erjedést váltott ki a „legkatolikusabb kontinens” egyházi vezető köreiben is. Nagyon hamar tudatosult, hogy nem ismételtető meg az a konzervatív, a történelmi haladást elutasító magatartás, ami alapvetően jellemezte a katolikus egyházat a múlt század első harmadában lejártszódó függetlenségi háborúk időszakában. A püspökök nagy része — s köztük is elsőként Dom Hélder Cámara — megértette, hogy a katolikus egyház, ha továbbra is csak a hatalmasok megcsontosodott intézményeit és azok érdekeit védi, megint évtizedekre a „perifériára” szorulhat a társadalmi haladás egyre gyorsuló iramában.

HA NEM 1973. SZEPTEMBER 11-ÉRE való utalással kezdődne a chilei Osvaldo Lira eszmefuttatása, ha az olvasó megfeledezett volna az írás születésének az időpontjáról, értetlenül állna a szöveg előtt. Ám a dátum kizárja minden félreértés lehetőségét. Ez a tanulmány — amely többek között az 1789-es nagy francia forradalom eszméit is elítéli — nem a múlt történelmi terméke. S tegyük gyorsan hozzá: nem is egyedülálló termék a mai Ch.lében. A Népi Egység bukását követő évek sokféle reakciós szemétt hoztak felszínre. Olyasmit is, amit már rég letűntnek hittünk, amiről — úgy véltük — csak régebbi történelmi korszakok tanulmányozása, értelmezése esetén kell szükség-szerűen tudomást szereznünk. Az új ch.l. rezsim azonban rácsáfol erre az elképzelésre, és újra időszérűvé teszi pl. a középkori „természetjog” elméletével folytatandó vitát. E kötetben — mellékletként — több más dokumentum között helyet kapott Pinochet tábornok El-nöki üzenete is. Ez az 1975-ben megszületett okmány már az ország kormányzati hagyományaihoz való egyfajta visszatérési kísérletet kívánt jelezni. Szövegéből azonban egyértelműen kitűnik, hogy itt lényegtelen, merőben formális „hagyományörzésről” van szó. Hiszen a dokumentumot nyílt antikommunista, antidemokratikus és szovjetellenes szellem hatja át — minden kétséget kizáróan ezek maradtak mind-máig az „új” rendszer legfőbb jellemzői. Számos egyéb szigorúan gazdasági természetű vonás mellett, megfogalmazódik az Üzenetben a gazdasági rendteremtés igénye. A rezsim az első perctől fogva nem sok kétséget hagyott afelől, mit ért ez alatt. Lényegét tekintve a katonai kormányzat figyelme három dolog-ra, ill. követelményre összpontosul:

1 — A köztulajdon megszüntetése,

az állam tulajdonosi szerepének minimalizálása, ugyanakkor az oligarchia gazdasági hatalmának a maximalizálása.

2 — A gazdasági stabilitás megteremtése, a tőkés rentabilitás optimalizálása, az infláció radikális mérséklése.

3 — A hazai, de főleg a külföldi tőke behúzási kedvének maximális fokozása.

Túl a közvetlen elméleti és politikai problémákon, amelyek bizonyára szép számmal felvetődnek majd e dokumentum olvasása közben, előkelő bukkanjon egy általánosabb, de alapvetően fontos elméleti kérdés is: hogyan lehet a mai világban két olyan ellentétes felfogást összekapcsolni, mint a szélsőséges, változatlanul fasztoid vonásokat felmutató népegyom politikai rendszer, és a követ ezetesen alkalmazott Friedmann féle neoliberalis iskola? Itt az ideje hogy a Pinochet-rendszer antidemokratizmusának leleplezése mellett megkíséreljük majd értelmezni e rendszer már-már vitathatatlan gazdasági hatékonyságát is.

E KÖTETBEN JELENIK MEG ELSŐ ÍZBEN teljes terjedelmében az a Nyilatkozat, amelyet a latin-amerikai kommunista és munkáspártok 1975 júniusában Havannában megartott értekezletükön fogadtak el. E dokumentum igazi értékének megítélésakor feltétlenül figyelembe kell venni egy igen fontos körülményt: az 1960-as évek második felében súlyos nézeteltérés keletkezett a latin-amerikai kommunista mozgalomban. Az elméleti és stratégiai nézetkülönbségek mellett főleg taktikai kérdésekben alakult ki — néha igen szenvedélyes — vita, s ennek következtében bizonyos pártok között átmenetileg megszűnt a kapcsolat. Mint az 1975-ös tanácskozás egész lefolyása bizonyítja ezt,

az eltelt idő alatt sikerült úrrá lenni a nehézségeken. A Nyilatkozat átfogó helyzetelemzést ad és megkísérli árnyaltan értelmezni a kontinens egyes országainak eltérő feltételeit. Nagy figyelmet fordít a jelenkori tőkés fejlődés sajátosságainak az értelmezésére is. Mértéktartó ajánlást tartalmaz a jelen helyzetben alkalmazható politikai irányvonalra. Minden kétséget kizáróan megállapítható belőle, hogy a latin-amerikai kommunista pártok igen felelősségteljesen igyekeznek betölteni történelemformáló szerepüket, s ez a törekvésük minden bizonnyal kedvező hatást gyakorol majd az eddig eléggé elhanyagolt elméleti tevékenységre is.

A KÖTET TARTALMÁT TÖZETESEN VÉGIGBONGÉSZVÉN az olvasóban joggal felvetőd-

het a kérdés: hol vannak hát az igazi, szintetikus, az alapkérdésekre tudományos felkészültséggel és igényes válaszoló művek? Sietünk kijelenteni: ez a hiány nem a válogatásbeli figyelmetlenség eredménye. Kétségkívül lehetett volna szaporítani a kötetben közölt tanulmányok számát, de a lényegen ez sem változtatott volna. Ma Latin-Amerikában — s tegyük hozzá: Latin-Amerikáról — nincs olyan elmélet, amely képes lenne a maga totalitásában, a világtörténetiség talaján állva értelmezni azt a jelenkori gyötrelmes küzdelmet, amelyet a latin-amerikai népek folytatnak a félgymarmati függés és a viszonylagos elmaradottság felszámolásáért, földrészüik új történelmi helyének kijelöléséért.

Tavaszy Sándor

A MÁSODIK NEM A FILOZÓFIÁBAN

Simone de Beauvoir: *Drugi pol (A második nem)*, I—II. kötet, BIGZ, Belgrád, 1982

Simone de Beauvoir *A második nem* című szociológiai tanulmányát nem a teljesség igényével szándékozunk bemutatni, hanem csak rámutatunk, hogy milyen lehetőséget teremt a szerző a nőkérdés megfogalmazására a filozófia, a pszichológia, a pszichoanalízis, a szociológia és az irodalomkritika különböző szintjén. A Danko Grlić szerkesztette és a belgrádi Interpress kiadásában megjelent enciklopédia filozófiával foglalkozó fejezete szerint *A Le deuxième sexe* című könyv kimerítően és dokumentáltan foglalkozik a nő helyzetének és fejlődésének fiziológiai, pszichológiai és szociológiai vonatkozásaival a régmúltól napjainkig." Ez a lexikon — amely Simone de Beauvoirról megállapítja,

hogy Sartre filozófiájának a követője és ennek következtében jóval kisebb teret szentel neki — teljesen figyelmen kívül hagyja, hogy szerzőnk bírálta az érvényben levő — elsősorban irodalmi és filozófiai — kulturális modellt.¹

Filozófiai elképzeléseit már *A második nem* bevezetőjében felvázolja, a nő számára is járhatóvá szándékozik tenni a transzcendenciához, a szabadsághoz vezető utat: „Minden egyrén, akinek gondja van arra, hogy létezését igazolja, ezt mint önmagának transzcendentálására irányuló szükségletet érzékeli. Márpedig a nő specifikus helyzetét éppen az határozza meg, hogy bár eredendően ő is autonóm szabadság, mint minden ember, egy olyan vi-